PEUTER-TAALAVONTUREN IN DEN BOSCH
Zichtbare taal en interactief voorlezen in de VVE

De Bossche peuterwereld bruist van activiteit. Binnen de opzet met clusters van peuterspeelzalen en basisscholen krijgt taal extra aandacht. In het kader van het project 'Eerste fase taalonderwijs NT2', gefinancierd door het Ministerie van OCenW, zijn medio 2002 taalbijeenkomsten gestart in 's-Hertogenbosch. Een impressie van de eerste ervaringen, met voorbeelden van zichtbare taal en interactief voorlezen.

In het verleden verzorgden twee instanties het peuterspeelzaalwerk in 's-Hertogenbosch: de Stichting Divers en de Facilitaire Stichting Peuterspeelzalen (FSP). Na het faillissement van FSP in juli 2001 besloot de gemeente 's-Hertogenbosch het reguliere peuterspeelzaalwerk toe te vertrouwen aan de gezamenlijke besturen van het primair onderwijs (Signum), die daarvoor in 2002 de nieuwe Stichting Peuterspeelzalen 's-Hertogenbosch (SPH) oprichtten.
In snel tempo opende deze stichting een groot aantal peuterspeelzalen. Inmiddels zijn ook de peuterspeelzalen van Stichting Divers – gespecialiseerd peuterspeelzaalwerk – aan dit nieuwe bestuur overgedragen, zodat alle peuterspeelzalen in 's-Hertogenbosch – momenteel zo'n 28 – in één organisatie zijn samengebracht, nauw gelieerd aan het basisonderwijs en operationeel geleid door drie regieleidsters.
SPH heeft bewust gekozen voor regieleidsters als intermediair tussen het bestuur en de peuterleidsters. De regieleidsters vervullen een belangrijke rol in de ondersteuning van de peuterleidsters op de werkvloer. Ze zijn klankbord en vraagbaak tegelijk. De peuterleidsters ervaren de ondersteuning van de regieleidsters als zeer positief.

Praktijkgerichte scholing
Het project 'Eerste fase taalonderwijs NT2' bestond uit drie onderdelen: a) een beschrijving van het nieuwe bestuurlijke construct, b) interviews met en portretten van vier peuterspeelzalen en c) een taalcursus en coaching van leidsters. We gaan in dit artikel verder op het laatste onderdeel, de cursus 'Peuters en taal' en geven voorbeelden uit de bijeenkomst over zichtbare taal en interactief voorlezen.
De cursus 'Peuters en taal' is eenvoudig van opzet en bestaat uit vijf bijeenkomsten die een sterk beeldend en interactief karakter hebben. De cursus besteedt aandacht aan de (taal)ontwikkeling van kinderen, de inrichting van de taalomgeving, interactief voorlezen, de kwaliteit van interactie, werken in een kleine kring en aan de totale organisatie van taalleersituaties. De laatste bijeenkomst is gewijd aan het volgen van de taalontwikkeling van peuters. In de bijeenkomsten is bewust niet gekozen voor informatie uit één taalprogramma, maar wordt een breed scala van mogelijkheden verkend: Met kinderen leren, Puk en Ko, Piramide, Startblokken en Kaleidoscoop.

Zichtbare taal
Om direct concreet duidelijk te maken wat een talige omgeving was, kwamen we bij elkaar in een peuterspeelzaal. Veel leidsters bevestigden hoe goed het was om ook eens een andere peuterspeelzaal te bekijken. Dat kan weer inspireren! Met de leidsters bekeken we wat we aan zichtbare taal konden waarnemen. "Wat bedoel je?" vroeg een van de leidsters. "Dat is toch niets voor peuters, die kunnen toch niet lezen!" Bij het bekijken van de peuterspeelzaal werd duidelijk dat het aandeel zichtbare taal vrij beperkt was. Als er naamkaartjes of dagritmekaarten of foto's ophingen aan de muur, dan was dat vaak niet op kinderhoogte. Dus geen blikvangers voor kinderen. Een leidster gaf zelf al aan: "Schuif dat maar wat naar beneden, dan kunnen kinderen er ook naar kijken." Zichtbare taal is nog een onontgonnen gebied. Dat beeld

bevestigden veel leidsters toen ze terugblikten naar hun eigen peuterspeelzaal. De eerste scepsis naar "moet dit al voor peuters" nam stilaan af, toen enkele concrete voorbeelden werden genoemd en getoond.
Het gaat in feite om simpele dingen die niet ver gezocht zijn. Het is niet de bedoeling peuters al te leren lezen en schrijven. Het is zeker niet zo dat nu op alle ramen en deuren woordjes moeten worden geplakt. Dat is bij mij thuis (gelukkig) ook niet het geval. We willen wel op een natuurlijke wijze taal in de omgeving van peuters brengen. En dat kan zowel door zichtbare taal als door activiteiten die taal uitlokken.

Zichtbare taal

Verkeerstekens
Teksten op etiketten
Prentenboeken, folders, posters etc.
Boekenhoek: boeken aantrekkelijk uitstallen + eventueel knuffels
Verteltafel: een boek centraal open leggen + voorwerpen erbij + namen bij de voorwerpen
Hoeken labellen en benoemen met tekening + woord
Materialen labellen en voorbeeld erop
Talige elementen in elke hoek: telefoonboek + notitieblokje naast telefoon; agenda, recept, pen in doktershoek; labels op rekken + boodschappenlijstje in winkelhoek; kookboek in het keukentje etc.
Namen van de kinderen en juffen + foto op kinderhoogte (eventueel met voelletters)
Dagritmekaarten op kinderhoogte (tekeningen + woorden eronder hangen)
Lekker-liggen-leeshoek met kussens (met teksten erop)
Schrijfhoekje met verschillende soorten papier en verschillende soorten schrijfgerei
Wenshoek met kaartjes waar kinderen op kunnen tekenen en schrijven, eventueel enveloppen om kaartjes te versturen
Liedjes en versjes opschrijven en met tekeningen ondersteunen
Naam van kinderen op kapstok + foto of een symbool
Letters of cijfers op kleding van kinderen of leidsters

Concreet en praktisch
Hoeken labelen met een symbool of een concreet voorwerp en het bijbehorende woord, helpt kinderen om de hoeken ook van op afstand te herkennen. Dat is zeker belangrijk als de hoeken ook netjes afgebakend worden, zodat kinderen niet de hele tijd alle uitdagingen tegelijk zien. Het zorgt bovendien voor rust, voor de leidsters en voor de kinderen. Dergelijke symbolen kunnen ook bij de wc hangen: handen wassen, zeep gebruiken, handen drogen. Plaatjes die deze handelingen voorstellen, met daaronder de passende woorden, kunnen makkelijk aan de wastafel hangen. En op de wc-deur hangen we een symbooltje en de naam wc erbij. Dat is herkenbaar. Kinderen kennen dat immers ook uit andere ervaringen in de buitenwereld.
Wanneer leidsters liedjes zingen, kan de tekst ook geschreven worden, en woorden kunnen ondersteund worden met plaatjes. "O, ja: dat kan!" Een van de leidsters was zelf al haar eigen versjes-en-liedjesboek aan het maken met ondersteunende tekeningen. "Aha, dus ik ben er eigenlijk al mee bezig", constateerde een andere leidster opgelucht!
Prentenboeken uitstallen vraagt eveneens extra aandacht. Als boeken gewoon in een rekje zitten, zijn ze niet attractief. Boeken openleggen of open uitstallen en die omringen met knuffels die in het boek voorkomen, werkt daarentegen stimulerend. En natuurlijk is het belangrijk om met de kinderen de boeken of de platen ook samen te

verkennen. Het gaat niet alleen om prentenboeken, maar ook om informatieve boeken of grote praatplaten.

Taal in alle hoeken

Taal is belangrijk genoeg om er een aparte hoek aan te wijden. Een bekend voorbeeld is de lekker-liggen-lezenhoek: een opstap naar lezen en leesplezier van uitzonderlijke waarde! Maar taal kan in elke hoek een plekje krijgen. Neem bijvoorbeeld de huishoek. In veel huishoeken staat een telefoon, maar een telefoongids ontbreekt. Pen, papier en een klein notitieblokje zijn er meestal ook niet. In de buurt van het fornuisje zijn geen kookboeken met plaatjes. Met een kleine ingreep kunnen we kinderen mee laten genieten van zichtbare taal. Er bestaan trouwens ook schortjes met gedichten op. Bij Stichting Plint (Eindhoven) is er een verkrijgbaar waarop het mooie gedicht 'Een knuffeltje hier...' van Nannie Kuiper staat.
Teksten vind je trouwens ook op kussenslopen. Kinderen kunnen die weliswaar niet lezen. Maar het feit dat ze er zijn, kan de aandacht van kinderen trekken en vragen bij hen oproepen. Ook een mooie poster met tekst en tekeningen stimuleert. Foto's van de kinderen kunnen samengebracht worden in een fotoboek. Veel kinderen vinden het immers fijn om beeldtaal door te bladeren. In de blokkenhoek kan je de dozen van de blokken labelen, bijvoorbeeld door een blokje + woord erbij te hangen. Ook het labelen van kasten en materialen heeft voordelen. Kinderen zien onmiddellijk waar het materiaal moet teruggezet worden. Er zijn vast spelletjes te spelen met de kinderen waarbij ze moeten zoeken waar de materialen thuishoren. Taal helpt dus ook om te helpen opruimen. "Dus symbolen en zo, dat hoort ook bij ontluikende geletterdheid", merkte een leidster op.

Een knuffeltje hier
en een knuffeltje daar.
Op je wang, op je oor,
In je nek, in je haar.
Nee, wacht nog eens
even,
Ik ben nog niet klaar.
Ik vind je zo lief,
Op je neus ook een paar!

Nannie Kuiper

Doen in de praktijk en samenwerken met EN

In elke bijeenkomst kregen de leidsters uitgebreid de gelegenheid om eigen ervaringen openhartig met elkaar uit te wisselen. Daardoor groeide het aantal leermomenten tijdens de cursus spontaan. De ervaringen werden door de cursusleiding gekoppeld aan stukjes achtergrondinformatie, waar mogelijk ondersteund door videobeelden. Bovendien eindigde elke cursusbijeenkomst steeds met een vraag om in de praktijk iets uit te proberen, zoals: kijken naar kinderen die talig sterker en zwakker zijn, het maken van een zichtbaar talige hoek, een verhaal voorbereiden en voorlezen. Op die manier werd geprobeerd om vanuit de eigen praktijk met meer bagage terug te keren naar die eigen praktijk.
Een goed voorbeeld daarvan vormde het werken met het prentenboek: Het luie lieveheersbeestje van Isobel Finn en Jack Tickle. Dit boek kwamen we op het spoor door contact met het Expertisecentrum Nederlands (EN) dat volop bezig is met het ontwikkelen van het prototype 'Voorlezen in vve'. Dit prototype wordt inmiddels in peuterspeelzalen in Tilburg en Breda uitgeprobeerd. Judith Stoep van het

expertisecentrum bezorgde ons de nodige informatie rondom Het luie lieveheersbeestje. Zowel het inrichten van de talige omgeving als het introduceren, voorlezen en verwerken van het verhaal staan centraal in dit prototype. Bovendien legt Judith links naar andere verhalen over hetzelfde thema en over verwerkingsactiviteiten die ook op internet te vinden zijn. Kortom: een schat aan informatie waaruit we kunnen putten. Het prototype komt juist op tijd en we delen onze ervaringen weer met het EN. Wederzijdse uitwisseling tussen verschillende instanties versterkt elkaar.

Het luie lieveheersbeestje

Alle leidsters kregen het boek en verkenden het door gewoon even het boek door te bladeren en het verhaaltje te lezen. Direct reageerden ze enthousiast: "Leuk verhaal, mooie tekeningen." Dit boek zou kinderen zeker kunnen boeien. Kinderen houden immers van dieren. Ook het mooie uitvouwblad van de olifant viel in de smaak. Dat spreekt direct aan. Samen bekeken we ook bij welke woorden we dienden stil te staan. Opvallend was het grote verschil tussen NT2-peuters en Nederlandstalige peuters. Die laatste groep heeft vaak van thuis uit al veel namen van dieren en hun bewegingen en geluiden meegekregen. De anderstalige kinderen kennen mogelijk een aantal dieren helemaal niet; of ze kennen de namen wel in hun eigen moedertaal, maar nog niet in het Nederlands. Kortom: genoeg gespreksstof.

Direct werd duidelijk dat er voorbereidende activiteiten uitgevoerd dienden te worden. De namen van de dieren, de geluiden en de bewegingen moeten kinderen voldoende in de vingers hebben, dan pas kan het verhaal echt verteld worden. Er werden allerhande suggesties gegeven: een verteltafel maken met knuffels, doe-spelletjes waarbij de kinderen de bewegingen van de dieren imiteren. Een geheimzinnig koffertje meebrengen waaruit de dieren en andere attributen op een geheimzinnige manier te voorschijn komen, spreekt ook erg aan. De suggesties door het EN aangedragen vulden de leidsters direct al verder in. En... heb je geen lui lieveheersbeestje in je lokaal, dan kan je er simpelweg een maken van chenille-draad. Een zwarte handschoen waarop een rood stukje vilt met zwarte oogjes is ook al voldoende.

Uit ervaring wisten de leidsters dat ze het verhaal eerst een paar keer helemaal moesten vertellen. Op die manier leren kinderen de verhaaldraad kennen en krijgen ze ook houvast. Ondersteunende geluiden en gebaren zijn daarbij zeer welkom. Na een tijdje kan je met de kinderen ook echt interactief aan de slag. Zij kunnen dan al een beetje vertellen hoe het verhaal in elkaar zit en wat er dan verder komt. Er is dan ook volop gelegenheid om reflectieve vragen te stellen. In de andere hoeken kan je ook verwerkingsmogelijkheden inbrengen: kinderen kunnen zich verkleden of dieren kleien of schilderen. Het boekenhoekje kan dan ook gevuld worden met aanverwante dierenverhalen. Enkele leidsters hadden samen met de bib al een afspraak gemaakt over een boek dat de komende tijd centraal zou staan. Zij probeerden een gelijkaardig scenario op te zetten voor dat boek. Gewoon lekker uitproberen en doen!

Wordt vervolgd

In een cursus als deze konden natuurlijk niet alle aspecten aan bod komen. Maar de ontbrekende onderdelen kunnen natuurlijk ook in de praktijk verder uitgewerkt worden. Te denken valt hierbij aan het taliger maken van de omgeving. Om dat te realiseren is immers meer tijd nodig. Op basis van wensen en verlangens van de leidsters kunnen de regieleidsters hen hierbij verder coachen.

De introductie van een bewustere manier van voorlezen van prentenboeken is een voorzet geweest die natuurlijk gecontinueerd dient te worden in verdere voorleesactiviteiten. Ook de wijze van interactie met kinderen en het volgen van kinderen zal in de praktijk verder uitgewerkt moeten worden. Kijken naar kinderen, noteren van observaties en samen bespreken wat dat betekent naar de hoeken en

naar de activiteiten zullen in de toekomst steeds meer vorm krijgen. Er is dus nog volop werk aan de winkel!

Kris Verbeeck i.s.m. Jan Simons, senior-adviseurs, KPC Groep

Voor meer informatie
De cursus 'Peuters en taal' werd ontwikkeld en gegeven door Kris Verbeeck (KPC Groep), Anja de Rooij en Thea Brejaars (CED Groep). De bevindingen van het totale project zijn bij elkaar gezet in het rapport Samen onder één dak; onder één bestuur op weg naar gezamenlijk taalbeleid voor basisscholen en peuterspeelzalen in 's-Hertogenbosch. Voor meer informatie: k.verbeeck@kpcgroep.nl, telefoon 073 6247 395.